

MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE MUZICĂ DIN BUCUREȘTI

**INFLUENȚA POEZIEI LUI PUȘKIN ÎN
INTERPRETAREA MINIATURII VOCALE RUSE,
DE LA GLINKA LA RAHMANINOV**

Coordonator științific:

Prof. univ. dr. Valentina Sandu-Dediu

Doctorand:

Anca Cecilia Păuleț, căs. Dumea

București, 2022

REZUMAT

Lucrarea de față pune în atenție influența poeziei lui Pușkin în interpretarea miniaturii vocale ruse, relația dintre textul literar și textul muzical, în viziunea compozitorilor Mihail Glinka, Alexandr Dargomîjski, César Cui, Nikolai Rimski-Korsakov, Modest Musorgski și Serghei Rahmaninov. Dorința de a aborda această temă s-a născut din pasiunea mea pentru literatura rusă, pentru tipologia personajelor rusești, care m-au inspirat să-mi îndrept privirea asupra lucrărilor vocale ale compozitorilor ruși de-a lungul etapelor de studiu. Parcursul doctoral mi-a oferit ocazia de a descoperi o latură foarte generoasă a muzicii rusești din secolul al XIX-lea, de a aborda genul vocal miniatural și de a pătrunde în gândirea romantică rusă.

Diversitatea stilistică a compozitorilor s-a reflectat în romanțele analizate, în urma unui studiu atent asupra trăsăturilor din viața muzicală, culturală, socială și politică a epocii, atingând problematica stilistică și interpretativă. Numele lui Pușkin este extrem de legat de evoluția muzicii rusești, fiind unul dintre principalii promotori ai culturii rusești și un inovator în genul literar. Așadar, în această teză punctul de plecare îl reprezintă textele pușkiniene alese de compozitori pentru a crea pagini muzicale vocale.

În elaborarea acestei teze pornesc de la reperele pentru analiza stilistică ale lui Jan la Rue, regăsite în cartea *Studii de stilistică și retorică muzicală*¹, urmărind parametrii muzicali: melodie, armonie, ritm, sonoritate și evoluția formală. Fiecare romanță prezintă textul poetic pentru care am ales poeziile traduse în limba română pe care le-am găsit în volumul de *Poezii*², dorind o versiune cât mai artistică a poemelor, iar acolo unde nu am găsit adaptări autorizate, am recurs la traduceri personale, pornind de la textele din partituri. Așadar, fiecare cântec scoate în evidență așezarea pe muzică a textului poetic, evoluția stilistică și formală, toate conducând la abordarea interpretativă. Apropierea de acest repertoriu mi-a oferit oportunitatea de a explora sonorități și stiluri diferite, de la cântece de salon, romanțe de influență orientală sau populară, până la pagini complexe, asemănătoare ariilor de operă.

Capitolele prezintă cronologic evoluția genului vocal miniatural, pornind de la prima jumătate a secolului al XIX-lea, când se cristalizează tipul de cântec rus sub influența muzicii

---

¹ Valentina Sandu-Dediu, *Studii de stilistică și retorică muzicală*, editura UNMB, București, 1999.

² Pușkin, *Poezii*, prefață de Tamara Gane, editura Biblioteca pentru toți, București, 1962.

lui Glinka și ajunge la un limbaj nou, modern la finalul secolului și începutul secolului următor, în muzica lui Rahmaninov. Astfel, capitolele sunt structurate după cum urmează:

Capitolul I: Lirica lui Pușkin, o inspirație pentru compozitorii ruși

Capitolul II: Pușkin în creația lui Mihail Glinka și Alexandr Dargomîjski

Capitolul III: Pușkin în creația lui César Cui, Modest Musorgski și Nikolai Rimski-Korsakov

Capitolul IV: Pușkin în creația lui Piotr Ilici Ceaikovski și Serghei Rahmaninov

În loc de concluzii: aceleași poeme de Pușkin văzute de mai mulți compozitori.

Primul capitol prezintă viața muzicală și activitatea lui Pușkin, influența acestuia în legătura muzică-literatură, importanța liricii sale deopotrivă pentru viața muzicală rusă și literară. „Epoca de aur” a însemnat în veacul al XIX-lea perioada cea mai înfloritoare pe toate palierele, cuprinzând artele, religia, până la știință, politică și chiar expansiunea teritorială, toate aducând spațiului rus un renume în contextul european. Muzica și literatura au cunoscut apogeul prin personalitățile creatoare care au lăsat posterității un patrimoniu de necontestat. Curentul estetic care a însuflețit ambianța culturală a fost realismul, fundamentat pe spiritul romantic al vremii. Pușkin și compozitorii care se regăsesc în această teză sunt reprezentativi pentru această epocă, una din cele mai eflorescente perioade din istoria rusă. Toți scriitorii ruși au tratat problematica socială, reflectând fresca vieții rusești în imaginea personajelor lor. Astfel, „eroul rus este preocupat de probleme precum adevărul, justiția socială, armonia dintre credințe și viață, relațiile morale cu ceilalți oameni”³. Întrepătrunderea umanismului cu clasicismul, romantismul și realismul vremii a avut ca finalitate crearea unei culturi naționale, trezirea colectivă a dorinței de afirmare a unicității, a particularităților printr-un limbaj nou.

Influența poeziei lui Pușkin asupra miniaturii vocale rusești din secolul al XIX-lea se datorează locului pe care acesta îl ocupă în contextul unui gen vocal aflat în plină dezvoltare. Pușkin a fost un reper în epocă, prin forța cuvântului, prin muzicalitatea versului său, prin tematica propusă, prin spiritul național pe care îl insuflă poeziilor sale, de care s-au folosit compozitorii care fac subiectul acestei teze. Temele abordate evocă, prin profunzimea și prin veridicitatea lor, „contradicțiile socio-istorice și moral-psihologice ale vremii lor”⁴. Implicarea poetului în viața societății, demascarea nedreptăților prin intermediul penei de scris, prin apropierea de grupul simpatizanților Revoluției decembriste din 1812, i-au atras antipatii, i-au

---

³ Preluare de pe site-ul <https://peskiadmin.ru/ro/zolotoi-vek-russkoi-literatury-istoriya-pisateli-i-poety-xix.html>, accesat pe 7.09.2022.

⁴ Idem 4.

pricinuit nenumărate suferințe și exilarea în repetate rânduri. Datorită concepției folosite în zugrăvirea personajelor, cât și a faptului că fundamentul subiectelor de operă era sondarea psihologică și socială, publicul rus reaprinde flacăra unui nou interes față de creația compozitorilor, iar opera lui Pușkin contribuie la atingerea unui nivel artistic nemaîntâlnit în muzica teatrală de până atunci. Grație caracterului succint al textului, ce se impune ca nouă abordare a libretului, a cursivității limbii ruse, compozitorii croiesc cu deosebită claritate linia subiectului de operă, unitatea materialului și a mijloacelor dramaturgice, lăsând o puternică impresie asupra spectatorului, care este mult mai captivat și mai fascinat de acțiunea energică și inteligibilă. Subiectele lui Pușkin influențează gândirea generației de compozitori contemporani și a succesorilor săi, pornind de la teme eterne precum iubirea, suferința, moartea, natura, dar și oferind o viziune particulară asupra lumii prin implicarea politică, socială, prin lirica militantă pentru idealul de eliberare națională și deplorarea tiraniei, până la filiera religioasă.

Mihail Glinka și Alexandr Dargomîjski se regăsesc în cel de-al doilea capitol, care își propune să reliefeze legătura dintre poet și compozitori, prin analiza stilistico-interpretativă a celor mai reprezentative romanețe. Miniatura vocală romantică se dezvoltă concomitent cu opera națională rusă, când compozitorii acordă o mare importanță influențelor populare, autohtone pe care le includ în muzica vocală și scenică, creând astfel cântecul popular rus, ce se distinge prin varietatea ritmică, prin coloritul melodiei cu intonațiile specifice și prin încărcătura emoțională. La începutul secolului al XIX-lea, compozitorii ruși erau puțini, iar preocupările lor erau acelea de a crea muzică de salon. Treptat, odată cu urbanizarea Rusiei, mulți nobili din Moscova și Sankt Petersburg angajau muzicieni care erau originari din sate, aceștia aducând cu ei tradițiile, cântecele și obiceiurile populare. În acest amalgam cultural ia naștere unui nou gen muzical, care este romanța rusă. Genul miniatural vocal rus se cristalizează odată cu romanța lirică sentimentală, o îmbinare a cântecului popular cu elemente de limbaj vest-europene, care dau valoare și autentică genul. Acest lucru i-a încurajat pe cei mai reprezentativi compozitori din prima jumătate a secolului să exploreze noul gen vocal.

Mihail Glinka este unul dintre primii compozitori care și-a exprimat aprecierea pentru lirica lui Pușkin, acordând o mare importanță acesteia în creația sa. Datorită epocii în care se dorea cu ardoare să se impulsioneze muzica și literatura autohtonă, romanțele, ca și subiectele operelor sale, au ca fundament istoria rusă și personalitățile marcante ale trecutului. Glinka creează un volum impresionant de romanețe, dovedind interesul său pentru muzica vocală. Melodiile sale însumează elementele ce l-au inspirat pe compozitor, de la romanța

sentimentală, cântecul orășenesc impregnat mai mult sau mai puțin de folclorul sătesc, balada romantică, dar și melodiile de salon specifice vremii. El abordează și stilul italian al ariilor și canțonetelor, pe care le scrie chiar în limba italiană, influențat fiind de călătoriile în Italia.

În creația lui Glinka, Pușkin ocupă un loc important, grație relației dintre poet și compozitor, dar și datorită epocii în care se dorea cu ardoare să se impulsioneze muzica și literatura autohtonă. Criticii au creat mituri despre sentimentul național al muzicii rusești, în concordanță cu mișcarea romantică națională, iar muzicologia sovietică a canonizat aceste piese ca fiind naționale, subliniind ideea că descoperirea muzicii tradiționale rusești aparține compozitorilor de la începutul secolului al XIX-lea și a continuat cu compozitorii cei mai reprezentativi ai secolului XX. Boris Asafiev scrie de pildă despre melodiile populare ale lui Rahmaninov că: „latura populară rusă nu îi aparține lui Rahmaninov, ci este de influență nordic-centrală, căpătată în vremea când a locuit în zona rurală, în satul bunicii sale, Novgorod”.⁵ Pe aceeași idee continuă și David Brown, care afirmă că personajele populare pe care le făurește Ceaikovski în lucrările sale nu sunt de factură rusă pentru că aceasta a fost intenționată de compozitor, ci pentru că mai înainte Glinka a pus bazele unor principii de exploatare a fundamentului muzical pur, autohton⁶. Este foarte important de înțeles, pentru toți cei care se apropie de muzica rusă, că nu putem considera pur și simplu muzica rusă separat de discursul istoriografic, adică este necesară, conform opiniei muzicologului Richard Taruskin, o revizuire radicală a istoriei muzicii profund mitologizate.⁷

Dargomîjski se alătură demersului lui Glinka de a crea un fond național, o muzică autohtonă, cu subiecte rusești. Aportul lui în sfera romanțelor și cântecelor este unul important, deoarece a creat un număr impresionant de lucrări, care au conturat direcția miniaturii vocale rusești. Dargomîjski impresionează prin diversitatea surselor de inspirație, prin noutatea unor teme precum realismul și satira socială, prin căutarea veridicității în subiectele abordate, dar și prin permanenta reinventare a scriiturii melodice, găsind un echilibru între cantilenă, recitativ și limbajul armonic, domeniu în care compozitorul și-a

---

⁵ Asafiev, citat de Marina Frolova-Walker, „On *Ruslan* and Russianness”, în *Cambridge Opera Journal*, Vol. 9, No. 1 (Martie 1997), Cambridge University Press, p. 22.

⁶ Brown, citat de M. Frolova-Walker, „On *Ruslan* and Russianness”, p. 22, citatul original: „Similarly, Brown says that the main pair of characters in Tchaikovsky's *Vakula the Smith* sound Russian 'not because Tchaikovsky has deliberately exploited folksong pastiche, but because, like Glinka before him, he has bedded the roots that draw up nourishment for his own melodic blooms in a richly national soil’.”

⁷ Richard Taruskin, „Some thoughts on the History and Historiography of Russian Music”, în *Journal of Musicology*, vol. 3, no. 4 (Autumn, 1984), publicat de University of California Press, pp. 321-339.

demonstrat intuiția aparte. Compozitorul a scris piese pentru voce întreaga sa viață, abordând în diferite etape de creație monologul liric, cântecul rus, melodii franceze, cântece orientale, romane lirice expresive, teme sociale, balade dramatice și mici lucrări comice, satire. Unele dintre aceste genuri apar încă din perioada tinereții, din anii 1830. Aici regăsim îndeosebi cântece de influență străină, câteva melodii după Hugo, melodii de influență orientală, dar și cântece în stil popular rus, cu o puternică amprentă umoristică.

Munca asiduă a celor doi compozitori a condensat primele principii de creație care va ghida procesul creativ până la finalul secolului, dar și mai târziu.

Capitolul al treilea subliniază creația miniaturală a lui César Cui, Modest Musorgski și Nikolai Rimski-Korsakov, prin dezvăluirea romanțelor pe versuri pușkiniene, creionând viziunea fiecăruia și stilul componistic extrem de diferit. Grupul celor Cinci este reunit astfel tocmai pentru că toți membrii enunțau aceleași principii ale unei școli naționale, înrădăcinată pe principiile, miturile, poveștile, personajele istorice sau fantastice, pe fondul cultural rus. Astfel că în jurul lui Mili Balakirev se afirmă acești compozitori dornici de a exploata fondul muzical rus.

Muzica vocală miniaturală nu a fost domeniul cel mai însemnat din întreaga creația a compozitorului César Cui, ci el se remarcă prin muzica instrumentală și orchestrală. Totuși încercările sale în genul romanței au o contribuție pentru conturarea acestui gen, dată fiind preocuparea pentru colecțiile de cântece, scriind cicluri întregi pe versurile aceluiași poet. Sursele de inspirație foarte diverse pornesc de la muzica autohtonă rusă, compozitorul fiind promotorul acesteia, dar se întrevăd și influențele poloneze, ucrainene, franceze în unele dintre cântecele sale. Lucrările sale sunt în general lipsite de un fir dramaturgic, adesea sunt pagini scurte, de tip recitativ acompaniat, prelucrarea muzicală fiind redusă, dar există și romanțe complexe, în care se reliefează factorul melodic popular.

Apropierea de melodiile lui Musorgski, atât ca interpret cât și ca ascultător, solicită imaginația vizuală, uneori scenografică, ilustrată de bogăția acompaniamentului, folosit frecvent ca narator muzical. De fapt, compozitorul apelează de fiecare dată la impactul imediat al muzicii sale asupra auditorului.⁸ Multe dintre paginile muzicale sunt construite amplu, astfel că ar putea fi folosite în creația de scenă, datorită diversității construcției interioare. Un asemenea de exemplu este romanța *Noaptea*, ce cuprinde două secțiuni: prima este caracterizată de melodie și lirism, iar a doua se prezintă în forma unui recitativ amplu

---

⁸ Ernest Newmann, „Russian Opera and Russian 'Nationalism'”, în *The Musical Times*, Vol. 55, No. 858 (Aug. 1, 1914), publicat de Musical Times Publications Ltd, p. 507.

construit, cu schimbări dese și semnificative ale conținutului muzical. Romanțele lui Musorgski sunt de fiecare dată o provocare interpretativă prin complexitatea partiturilor, prin diversitatea culorilor prezente în muzica sa, prin tratarea foarte plastică a pianului, prin diversitatea ritmică și prelucrarea variată a liniei melodice vocale. Veridicitatea și originalitatea muzicii sale, alături de limbajul său particular, fac din el un ilustru creator al muzicii vocale ruse.

Nikolai Rimski-Korsakov se impune din punct de vedere al limbajului muzical atât în cultura rusă, cât și la nivel internațional. Face parte din Grupul celor Cinci, dar își creează o concepție proprie, fiind consumat de dorința de a fi original, într-o epocă marcată de o obsesie în rândul compozitorilor pentru noile forme stilistice cerute de școlile naționale. Asemeni tuturor compozitorilor din timpul său, Korsakov ia contact încă de timpuriu cu lirica pușkiniană. Sensibilitatea poetică, subiectele tratate de Pușkin, caracterul național al scrierilor sale îl inspiră pe Korsakov, atât în creația miniaturală, cât și în cea de operă, reușind să creeze un număr impresionant de lucrări pe versurile marelui poet: 20 din cele 79 de romanțe și trei din cele cincisprezece opere, fapt ce îl face compozitorul cel mai apropiat de Pușkin. Ceea ce este de remarcat este faptul că Rimski-Korsakov, împreună cu libretistul său, Vladimir Belski, tratează cu mult respect poemele, păstrând în opere textele aproape în original.⁹

Cel de-al patrulea capitol vizează creația miniaturală a lui Ceaikovski și Rahmaninov, cei mai importanți compozitori ai genului pentru muzica rusă. Limbajul lor diferit – romantic, și plin de emfază al lui Ceaikovski, alături de tușa modernă a muzicii lui Rahmaninov – conlucrează la realizarea unor partituri inedite, pline de expresivitate și ingeniozitate melodică, ce se înscriu celor mai apreciate lucrări din literatura muzicală.

Miniatura vocală rusă întâlnește, la finalul de secolului XIX, momentul de maximă înflorire și dezvoltare, datorită compozitorilor care au contribuit la dezvoltarea genului, dorind să imprime elementul sentimental, expresiv ca nucleu al gândirii artistice, să exploreze temele și subiectele folclorice și pe cele romantice, să sondeze psihologic trăsăturile de personaj, ținând seama de problematicile reflectate în versurile celor mai reprezentativi poeți.

Printre cei mai importanți compozitori romantici ai spațiului rus se numără Piotr Ilici Ceaikovski și Serghei Rahmaninov, personalități prolifiche pentru muzica vocală, datorită numeroaselor lucrări camerale și scenice care le-au adus faima și i-au înscris în istorie drept cei mai mari melodiști ai secolului. Deși solitari ca încadrare în lucrarea de față, ceea ce îi

---

⁹ Arnold McMillin, „Pushkin and Rimski-Korsakov”, in *New Zealand Slavonic Journal*, 1999, published by Australia and New Zealand Slavists' Association, p. 24.

unește este limbajul muzical de mare expresivitate și melodia de largă respirație, dovedind un simț deosebit în împletirea poemului literar cu discursul muzical. Am ales să îi aduc împreună în acest capitol prin prisma apropierii lor efemere de textul lui Pușkin, puține romănțe având lirica pușkiniană ca punct de plecare. Mai cu seamă lucrările scenice sunt cele care consacră legătura dintre compozitori și poet. Ceea ce rămâne pentru posteritate este creația bogată și valoroasă a celor doi, care situează romanța rusă la un nivel superior, contribuind la șlefuirea unui gen adesea înlăturat din sălile de concert, dar care azi se descoperă și se redescoperă în toate colțurile lumii. Muzica vocală rusă încă mai are vigoare și prospețime, încă posedă acel spirit sentimental care te învăluie și te transpune într-o lume a visării și contemplării, detașată de spațiu și timp.

Stilul romanțelor lui Ceaikovski s-a conturat în direcția dată de compozitorii secolului al XIX-lea, pornind de la romanța definită de Glinka și Dargomîjski, dar având ca sursă de inspirație și liedul german, în special creația vocală a lui Schumann în ceea ce privește trăsătura psihologică a cântecului. Fiind un compozitor dedicat cu precădere muzicii vocale și scenice, Ceaikovski creionează o anume tipologie de romanță care reflectă în totalitate personalitatea sa, suferința și zbuciumul său lăuntric. Această transpunere atât de intimă i-a permis să pătrundă adânc în lucrările dramatice care au rezultat din sondarea psihologică continuă. Chiar și cântecele și romanțele sale au caracter de arie de operă prin modul de alcătuire al entităților sonore și al elementului dramatic.

Personalitate impunătoare la granița dintre secolele XIX și XX, Serghei Rahmaninov, pianist, compozitor și dirijor rus, se afirmă ca unul dintre ultimii reprezentanți ai romantismului târziu, „având însă o notă personală conferită de expresia elegiacă, de tonul încețoșat și de tenta națională ce pigmentează muzica sa”¹⁰. Rahmaninov urmează, în primele sale lucrări, o linie stilistică a romantismului rus, filieră bine trasată de Piotr Ilici Ceaikovski, Anton Arenski și Serghei Taneiev, față de care a avut o deosebită admirație. Spre finalul primei decade a secolului XX se observă de asemenea înclinația compozitorului spre armoniile cromatice din ultimele lucrări ale lui Nikolai Rimski-Korsakov. În creația sa de miniaturi vocale întâlnim un număr semnificativ de romănțe, aproximativ 80, oferind o imagine clară despre dezvoltarea personală și stilistică, în cea mai prolifică perioadă de creație a sa, între anii 1890-1917¹¹.

---

¹⁰ Vasile Iliuț, *De la Wagner la contemporani*, Culturi muzicale naționale omogene din prima jumătate a secolului al XX-lea, vol. 4, Editura Muzicală, București, 1998, p. 13.

¹¹ Geoffrey Norris, *Rakhmaninov*, The Master Musicians Series, edited by J. M. Dent&Sons LTD, London, Melbourne and Toronto, 1976, p. 147.

Sub influența lui Rahmaninov, cântecul rus denumit de Glinka „romanță” a căpătat o nouă distincție. Cântecurile sale sunt în general clădite pe tonalitate minoră, cu melodii de largă respirație ce avansează la intervale mici, de terță, cu frecvente incursiuni de triolete. Ca și Ceaikovski, a avut o anume simpatie pentru starea pesimistă a poemelor alese. Pentru a ajuta linia melodică vocală să fie mai puternică, să se comporte aproape instrumental, Rahmaninov apelează la un acompaniament foarte elaborat, asumându-și riscul de a-și înstrăina atât ascultătorul, cât și cântărețul, din cauza încărcăturii sonore și a frazelor extrem de solicitante ale vocii.¹² Multe dintre cântece au un caracter virtuos, însă emoția sinceră acționează ca primordială.

Pentru finalul acestei teze am ales un capitol în care am prezentat analiza comparată a romanțelor care au ca punct de plecare același text poetic. Am scos în evidență punctele comune, dar și diferențele de viziune specifice fiecărui compozitor, contextul stilistic, cum este subliniată ideea poetică în diferite etape de evoluție ale romanței rusești, peste toate acestea planând aspectul interpretativ și reflecția personală. Faptul că mai mulți compozitori aleg un anumit poem este dovada clară că Pușkin a fost un reper în epocă, prin forța cuvântului, prin muzicalitatea versului său, prin tematica propusă în poemele alese: *Sunt aici*, *Inezilia*, *Zefir de noapte*, *Dorința sângele-mi dogoară*, *Noaptea*, *Încet se scurg zilele mele*, *Tu și „Dumneavoastră”* și *Nu-mi cânta, frumoaso*. Versiunile muzicale care sunt trecute prin filtrul comparației urmează același fir roșu al analizelor din celelalte capitole, pornind de la elementele comune, dispunerea elementelor de limbaj muzical, ce trebuie subliniat în mod deosebit într-o partitură, care sunt punctele culminante în ochii fiecărui compozitor și cum se reflectă aceste particularități în interpretare.

Aportul personal în interpretarea romanțelor, pe lângă apropierea stilistică și tematică, m-a ajutat în dezvoltarea personală ca artist vocal, deoarece complexitatea liniilor vocale rusești cer maturitate și forță, și totodată m-au angajat în prezentarea publicului a unor lucrări în prim audiție românească.

---

¹² Erik Brewerton, „Rachmaninov's Songs”, în *Music & Letters*, January, 1934, vol. 15, no. 1, publicat de Oxford University Press, p. 33.